

Tadeusz Bernatowicz

 <https://orcid.org/0000-0002-8674-5307>

Uniwersytet Łódzki
Instytut Historii Sztuki

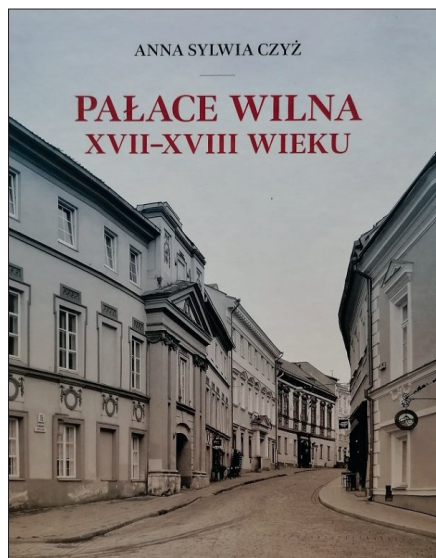
Alina Barczyk

 <https://orcid.org/0000-0002-6596-8915>

Uniwersytet Łódzki
Instytut Historii Sztuki

Rezydencje magnackie i szlacheckie w stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego

Residences of magnates and nobility
in the capital of the Grand Duchy
of Lithuania

1. A.S. Czyż, *Pałace Wilna XVII–XVIII wieku*, Warszawa 2021 – okładka monografii

Anna Sylwia Czyż, *Pałace Wilna XVII–XVIII wieku*, Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą „Polonika”, Warszawa 2021

Nakładem Narodowego Instytutu Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą „Polonika” ukazała się publikacja autorstwa Anny Sylwii Czyż *Pałace Wilna XVII–XVIII wieku*. Wydany w ramach serii prac naukowych tom wyróżnia się szerokim ujęciem tematu i znaczną objętością, licząc blisko 700 stron. Monografia stanowi efekt projektu badawczego *Rezydencjonalna architektura Wilna (do 1795 r.)*, prowadzonego przez Autorkę w latach 2019–2021. Analizie poddane zostały siedziby magnackie i szlacheckie z terenu stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego i jej dawnych dzielnic, do których należały między innymi Puzkarnia, Antokol oraz Szerejkiszki.

Publikacja łączy w sobie monograficzną, przekrojową analizę tematu z katalogiem obiektów, częścią słownikową i rozbudowanym aparatem naukowym. Pierwsza partia książki składa się z trzech rozdziałów dopełnionych przez notę od wydawcy, wstęp i zakończenie. Na początku zaprezentowane zostało tło historyczne i urbanistyczne, warunkujące możliwości zabudowy i charakter wileńskiej architektury – ze szczególnym wyeksponowaniem okoliczności kształtowania się baroku i klasycyzmu. Drugi rozdział został poświęcony charakterystyce środowiska budowniczego. Do powszechnych praktyk należała przynależność do cechu, co nie oznaczało braku twórców niezrzeszonych – architektów sprowadzanych do pojedynczych inwestycji, budowniczych zakonnych czy inżynierów wojskowych.

Ciekawym wątkiem podjętym w publikacji jest przybliżenie sposobu prowadzenia „fabryk”. W ostatniej części Autorka zapoznaje czytelników z architekturą rezydencjonalną Wilna, w przekrojowy i syntetyczny sposób charakteryzując między innymi bryły, elewacje, rzuty i układu funkcjonalne, wystrój wnętrz i kształtowanie otoczenia rezydencji.

2. J. Bułhak, Wilno, pałac Abramowiczów (Brzostowskich), Biblioteka Narodowa, fot. domena publiczna

Katalog – liczący około 480 stron i złożony z 41 not – otwiera omówienie pałacu Abramowiczów [il. 2], wzniesionego po kierunku Augustyna Kossakowskiego w latach 80. XVIII wieku. Obiekt został omówiony wedle modelu przyjętego przez Autorkę, obejmującego dzieje posesji oraz genezę siedziby, analizę form architektonicznych (i w miarę możliwości wystroju), a także prezentację materiału ilustracyjnego: fragmentów map, archiwalnych rzutów i projektów elewacji, dawnej ikonografii budowli (na przykład wedyuty prezentującej fasadę czy przedwojennych zdjęć), współczesnych fotografii i widoków satelitarnych. Zależnie od stanu badań i stopnia zachowania rezydencji schemat był rozszerzany o rysunki związane z przeprowadzonymi badaniami archeologicznymi, rekonstrukcje rzutów czy zdjęcia relikwów (detali architektonicznych, kafli). Każdą notę wieńczy bibliografia z głównymi, podstawowymi pozycjami źródeł drukowanych i opracowań.

3. Wilno, pałac „Januszowski” – skrzydło środkowe, fot. T. Bernatowicz, 2015

Niezwykle cennym i godnym podkreślenia elementem pozostają wypisy z archiwaliów – w przypadku pałacu Abramowiczów cytowane są fragmenty korespondencji z lat 1782–1784, odnoszące się do prac budowlanych i wykończeniowych. Spośród analizowanych założeń rezydencjonalnych pozwolimy sobie przywołać przynajmniej dwa kolejne exempla. Należy do nich pałac Radziwiłłów („Januszowski”) na Łukiszkach, przy Bramie Wileńskiej [il. 3–4]. Anna Sylwia Czyż jako czas budowy przyjęła okres po roku 1638, analizując dotychczasowe ustalenia historyków sztuki i zawężając datowanie.

Do najlepiej rozpoznanych kompleksów należy założenie rezydencjonalne Kazimierza Jana Sapiehy na Antokolu, reprezentujące podmiejskie siedziby elit [il. 5]. Co istotne, założenie wiązało się z funkcjonowaniem jurydyki sapieżyńskiej i obejmowało między innymi pałac z dwukondygnacyjnymi loggiami, wzniesiony z lat 1689–1692, zwierzyniec i budowle sakralne (mauzoleum, klasztor). Obszerny tekst, liczący 32 strony, stanowi rzetelne studium monograficzne siedziby, zbierające i porządkujące wcześniejsze ustalenia, prezentujące genezę form architektonicznych. Analizę źródeł wsparło wypisami z XVIII-wiecznych expens, odnoszących się do prac przy antokolskim założeniu. Noty zostały ułożone w kolejności alfabetycznej wedle nazwisk właścicieli pałaców. Sposób uporządkowania wymyka się chronologii, lecz w oczywisty sposób ułatwia korzystanie z tomu. Być może nieco lepszym rozwiązaniem byłoby wprowadzenie podrozdziałów

grupujących obiekty o zbliżonym czasie powstania, stanie zachowania lub o analogicznej formie architektonicznej. Powyższa uwaga ma jednak charakter czysto techniczny i nie umniejsza wartości merytorycznej katalogu.

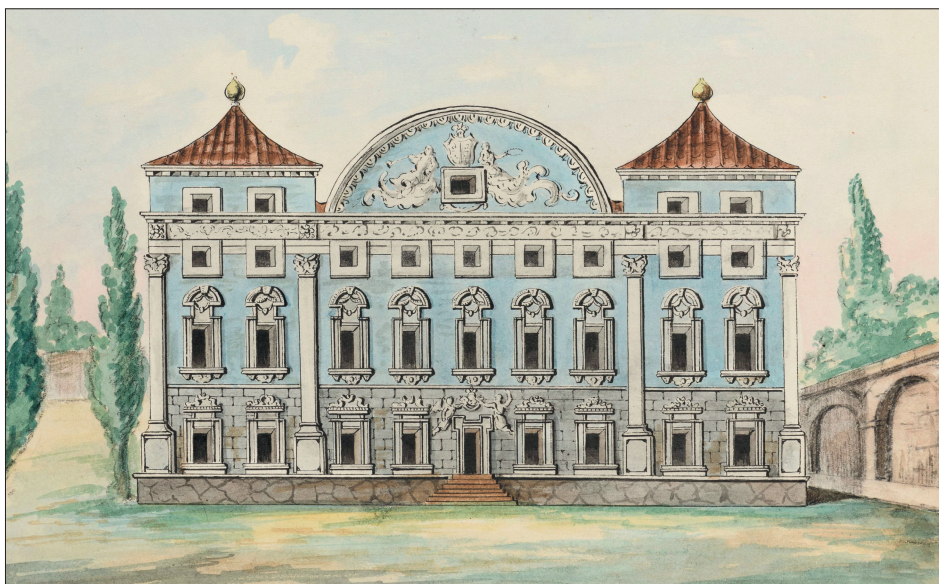

4. S. Dadler, Medal Janusza Radziwiłła (motyw: pałac „Januszkowski”),
fot. domena publiczna

Uzupełnieniem analiz jest aneks w postaci słownika architektów i budowniczych, aktywnych w Wilnie w omawianym okresie – można w nim odnaleźć zarówno twórców dobrze znanych, takich jak Giovanni Gaudente Boretti, Giuseppe Sacco, Giovanni Battista Frediani, Giovanni Battista Gisleni czy Wawrzyniec Gucewicz, jak i postaci znane wyłącznie z imienia i pojawiające się w źródłach epizodycznie. Przykład stanowią mogą cieśla Andrzej (pracujący w 1752 r. w pałacu Sołohubów) oraz murarz Walenty (właściciel domu na przedmieściu Rudnickim). Oczywistym domknięciem opracowania pozostają bibliografia oraz indeksy (osobowy i topograficzny).

Właściwą oprawę dla treści zapewnił wydawca tomu. Niezwykle cennym elementem monografii jest obszerne tłumaczenie na język angielski – tym ważniejsze przy pracy poświęconej obiektom znajdującym się poza granicami Polski. Na podkreślenie zasługują walory estetyczne monografii, wynikające z układu

graficznego, dużych i barwnych ilustracji, wreszcie z wyboru papieru oraz oprawy. Mimo iż tradycyjnie ocenie poddaje się część merytoryczną jako zależną od twórcy danego tekstu, jakość i finalny wygląd tomu mogą korzystnie wpływać na odbiór pracy – czego przykładem pozostaje omawiana publikacja.

5. M. Januszewicz, *Pałac Sapiehów na Antokolu*, Muzeum Narodowe w Warszawie, fot. domena publiczna

Pałace Wilna XVII–XVIII wieku stanowią niezwykle interesującą propozycję wśród wydawnictw naukowych poświęconych nowożytniej architekturze. Opracowanie pióra Anny Sylwii Czyż w kompleksowy sposób prezentuje przegląd rezydencji wzniesionych w stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego, jednocześnie wyznaczając podstawę do dalszych badań.